

ARAB TILIDAGI SOMATIK FRAZELOGIZMLARNING STILISTIK VA SEMANTIK TAHLILI

Nematullayeva Sojida Xusniddin qizi
**O'zbekiston jurnalistika va ommaviy
 kommunikatsiyalari universiteti o'qituvchisi**
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14636229>

Dunyo tillari frazeologiyasining asosiy qismini somatik frazeologizmlar tashkil etadi. Somatik frazeologizmlar tarkibida somatizmlar, ya'ni tana a'zolari nomlarini bildiruvchi so'zlar qatnashgan iboralardir. Aynan somatik frazeologiyada har bir xalqning ko'p asrlik tajribasi, turmush tarzi, madaniyati, ma'naviyati, urf-odatlar va an'analari o'z aksini topgan bo'ladi. Jahon tilshunosligida somatik frazeologizmlar haqida qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Somatik frazeologizmlarning ilk tadqiqotchilaridan biri F. Vakk sanaladi. U butun somatik frazeologizmlarni uch guruhga ajratadi, ya'ni:

- faqat odamlarni tasvirlaydigan somatik frazeologizmlar;
- odam va hayvonlarni tasvirlaydigan somatik frazeologizmlar;
- faqat hayvonlarni tasvirlaydigan somatik frazeologizmlar.

Arab adabiyotining eng mashhur asarlaridan biri bo'lgan "Ming bir kecha"da, frazeologizm va iboralarning muhim roli bor. Bu asarda, tana a'zolariga oid frazeologizmlar insonning ichki kechinmalari, hissiyotlari, harakatlari va ijtimoiy aloqalarini ifodalashda keng ishlatilgan. Tana a'zosiga oid frazeologizm va iboralar ko'pincha yuqori darajadagi ma'naviy va jismoniy holatlarni tasvirlashda yordam beradi. Ushbu tezisda "Ming bir kecha" asarida tana a'zolariga oid arab frazeologizmlari tahlil qilinadi, har bir tana a'zosi uchun o'ziga xos misollar va tahlillar keltiriladi.

I. Bosh (رأس) Bosh insonning ma'naviy va jismoniy markazi sifatida, arab frazeologiyasida ko'p ishlatiladi. Asarda bosh bilan bog'liq frazeologizmlar kishilarning fikrlarini, qarorlarini, ruhiy holatlarini va g'ururlarini aks ettiradi.

- "Boshini berish" (أعطى رأسه) – Bu ibora biror kishining xavfli vaziyatga yoki qiyinchiliklarga duchor bo'lishini anglatadi. Asarda bu ibora, qahramonlar o'zlarini yangi, xavfli holatlarga kirib, o'z taqdirini boshqarish maqsadida qiyin qarorlar qabul qilganda ishlatiladi.
- "Boshni ko'tarmoq" (رفع رأسه) – Bu frazeologizm g'urur yoki muvaffaqiyatni anglatadi. Boshni ko'tarish, insonning o'z g'ururi, muvaffaqiyatini his qilishi va o'zining ijtimoiy holatini tasvirlashda ishlatiladi.
- "Boshini tutmoq" (تمسك برأسه) – Bu frazeologizm biror kishining qat'iyatini, o'z fikriga turg'unligini anglatadi. Bu ibora asarda, ba'zan qahramonlarning o'z qarorlariga rioya qilishi va qat'iyatini tasvirlashda ishlatiladi.

II. Ko'z (عين) Ko'z, arab madaniyatida, ko'pincha e'tibor, hayrat yoki qo'rquvni ifodalashda ishlatiladi. Asarda ko'z frazeologizmlari qahramonlarning hissiyotlarini va kutilmagan holatlar yuzasidan o'zgartirishlarni aks ettiradi.

- "Ko'zlari yondi" (احترقت عينيه) – Bu frazeologizm, odamning hayrat yoki qo'rquvni ifodalash uchun ishlatiladi. Asarda, voqealar hayratga soladigan yoki qo'rqitadigan bo'lsa, bu ibora ishlatiladi.
- "Ko'zdan uzoqda" (بعيد عن العين) – Bu ibora, narsalar yoki kishilar ko'rmaslik, e'tibordan chetda qolish holatlarini tasvirlaydi. Masalan, biror kishi muhim vazifaga aloqador bo'lgan bir narsani unutganida, "ko'zdan uzoqda" iborasi ishlatiladi.

- "Ko'zlarni to'ldirish" (مأ عينيه) – Bu frazeologizm biror kishi biror narsaga to'liq e'tiborini qaratishini anglatadi. Masalan, biror go'zal manzara yoki ta'sirli voqeani ko'rgan kishi ko'zlarini to'ldiradi.

III. Quloq (أذن) Quloq — diqqat, tinglash va axborot qabul qilish bilan bog'liq bo'lgan frazeologizmlar asarda kishilarning e'tibori, sirlarni oshkor qilish yoki sir saqlashni tasvirlaydi.

- "Quloq solib qolmoq" (أصغى بأذنه) – Biror kishining diqqat bilan eshitishi yoki muhim ma'lumotlarga e'tibor berishini anglatadi. Asarda bu ibora sirli yoki muhim voqealarni eshitish uchun ishlatiladi.

- "Quloqlarni to'smoq" (سد أذنه) – Bu frazeologizm biror kishining noxush gaplarni eshitishni xohlamasligini ifodalash uchun ishlatiladi. Masalan, kimdir noxush haqiqatlarni eshitishdan qochsa, bu ibora ishlatiladi.

- "Quloqlarini ochmoq" (فتح أذنه) – Bu frazeologizm biror kishining fikrlarni tinglashga tayyorligini ifodalaydi. Asarda bu ibora yangi ma'lumotlarni qabul qilishni yoki fikrni eshitishni anglatadi.

IV. Qo'l (يد) Qo'l — harakat, yordam yoki kuchni anglatadigan a'zo sifatida, arab frazeologiyasida keng ishlatiladi. Qo'l bilan bog'liq frazeologizmlar asarda yordam, ijtimoiy aloqalar yoki harakatlarni ifodalashda ishlatiladi.

- "Ong qo'li bilan qilmoq" (بيده اليمينى يفعل) – Halollik va samimiyatni anglatadi. Asarda bu ibora odamning to'g'ri yo'lda, o'zi uchun foydali ishlarni qilishi holatini aks ettiradi.

- "Qo'lni cho'zmoq" (مد يده) – Bu frazeologizm yordam taklif qilishni yoki qo'l uzatishni anglatadi. Asarda kimdir yordam so'rayotganida yoki boshqa kishiga yordam berayotganda ishlatiladi.

- "Qo'lni bog'lamoq" (ربط يده) – Bu ibora biror kishining imkoniyatlari cheklanganligini yoki biror ishni amalga oshirishga qodir emasligini ifodalash uchun ishlatiladi. Masalan, biror kishining shartlar yoki cheklovlar tufayli qo'li bog'langanida bu ibora ishlatiladi.

V. Tizza (ركبة) Tizza — jismoniy charchoq, zaiflik yoki chishish holatlarini ifodalashda ishlatiladigan frazeologizmdir.

- "Tizzalari sinmoq" (انكسرت ركبتيه) – Bu frazeologizm jismoniy yoki ruhiy zaiflashish yoki charchash holatini tasvirlaydi. Asarda bu ibora ba'zi qahramonlarning jismoniy yoki ruhiy holatini aks ettirishda qo'llaniladi.

- "Tizzasi yondi" (احترق ركبتيه) – Charchoqni ifodalashda ishlatiladi. Biror kishi ko'p vaqt davomida ishlaganidan so'ng yirik charchoq yoki ta'sirni his qilganida bu ibora ishlatiladi.

VI. Til (لسان) Til — insonning fikrlarini va his-tuyg'ularini ifodalovchi vosita sifatida ko'p ishlatiladi. Tilga oid frazeologizmlar asarda shaxsiy kechinmalar, muloqot va munosabatlarni ifodalashda ishlatiladi.

- "Tilini bog'lash" (ربط لسانه) – Biror kishining sirni saqlash yoki gapirishdan saqlanishi anglatadi. Asarda, ba'zan qahramonlar o'z fikrlarini yashirishga yoki sir saqlashga harakat qilishadi.

- "Tilini o'tkazmoq" (مرر لسانه) – Biror kishining gapirish yoki fikrini oshkor qilishni anglatadi. Asarda, bu frazeologizm ijtimoiy muloqotda ishlatiladi, kishi o'z fikrini ifodalash uchun uni tiliga chiqaradi.

- "Tiliga qaramay" (على لسانه) – Bu frazeologizm biror kishining so'zlariga qarshi harakat qilishini anglatadi. Asarda, kimdir o'z so'zlarini aksincha, amalda bajarmayotganida ishlatiladi.

VII. Yurak (قلب) Yurak — his-tuyg'ularning markazi sifatida arab tilida keng qo'llaniladigan

frazeologizmdir. Yurak bilan bog'liq iboralar qahramonlarning ichki kechinmalarini, sevgi, qo'rquv yoki umidlarni ifodalashda ishlatiladi.

- "Yuragini ochmoq" (فتح قلبه) – Bu ibora biror kishining ichki kechinmalarini oshkor qilishini anglatadi. Asarda, biror kishi o'z sirlarini ochayotganda yoki boshqa kishiga ishonib, yuragini to'kayotganda ishlatiladi.
- "Yuragi titragan" (قلبه ارتجف) – Qo'rquv yoki tashvishni ifodalashda ishlatiladi. Asarda, bu frazeologizm kishi ruhiy holatining zo'riqishini yoki qo'rquvni his qilishini tasvirlashda qo'llaniladi.

"Ming bir kecha" asarida tana a'zosiga oid frazeologizmlar ko'plab figurativ va metaforik ma'nolarga ega. Ular yordamida qahramonlarning ichki kechinmalari, hissiyotlari, ma'naviy holatlari va ijtimoiy aloqalari kuchli tasvirlanadi. Tana a'zosiga oid frazeologizmlar arab madaniyatining chuqur ramzlaridan biri bo'lib, asar mazmunini yanada boyitadi va o'quvchilarga qahramonlarning kechinmalarini yanada chuqurroq tushunishga imkon beradi.

References:

1. SH.H.Nurmamatova.Fil.f.d.diss...avtoreferati.(2021),2-B.
2. M.I.Gadoyeva. Somatizm frazeologik birliklarning konseptual tahlili. NamDu ilmiy axborotnomasi, (2020 yil, 12-son)
3. Q.Karimov.Qutadg'u bilig. O'zbekiston,T.(1971),5,14-B.
4. B.I.Boltayeva. O'zbek tili frazeologik birliklarning transformatsiyasi.Dessetatsiya avtoreferati.(2019) 13-B.
5. Yo'ldoshev.B, Rashidov.U. O'zbek frazeologiyasi. Toshkent. Navro'z, (2016)
6. U.M.Rashidova. O'zbek tilidagi somatik iboralarning semantik-pragmatik tahlili. Fil.fan.diss.avtoreferati, Samarqand,(2018),2-B
6. بتاريخ ١٠٥٨٥٩٧٠ برقم المشهرة / ١ / هنداي. ٢٠١٧ الف ليلية وليلة. الناشر مؤسسة